

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

ХОРИЖЛИКЛАР УЧУН ЎЗБЕК ТИЛИДАН МУЛЬТИМЕДИА МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЯРАТИШ ТАЖРИБАСИДАН

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.15.96.010>

*Маджидова Раъно Уришевна,
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети профессори,
филология фанлари доктори*

*Мухитдинова Хадича Собировна,
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети профессори,
педагогика фанлари доктори*

Аннотация. Мақолада хорижликларга ўзбек тилини интензив ўргатиши йўналишида замонавий мультимедиа маҳсулотлари мажмуасини ишлаб чиқиши, бунда А1-А2 даражалар учун ўзбек тилининг лексик-грамматик минимумини белгилаш, ўзбек тили кўп тилли лугатлари, сўзлашгичлар, миллий-маданий сўзларнинг изоҳли лугатларининг аудио ва видео иловаларини яратиши тажрибаси баён этилган.

Калит сўзлар: ўзбек тили таълими ёндашувлари, хорижликларга ўзбек тилини ўргатиши, мультимедиа маҳсулотлари, электрон дарслик, кўп тилли лугатлар, сўзлашгичлар, миллий-маданий сўзлар, изоҳли лугат, А1 ва А2 даража, лексик минимум, грамматик минимум, аудио материаллар, видео материаллар.

ИЗ ОПЫТА СОЗДАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ПРОДУКТОВ НА УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ ДЛЯ ИНОСТРАНЦЕВ

*Маджидова Рано Уришевна,
доктор филологических наук, профессор Узбекского государственного
университета мировых языков*

*Мухитдинова Хадича Собировна,
доктор педагогических наук, профессор Узбекского государственного университета
мировых языков*

Аннотация. В статье описывается разработка комплекса современных мультимедийных продуктов в сфере интенсивного обучения узбекскому языку иностранцев, в том числе определение лексико-грамматического минимума узбекского языка для уровней А1-А2, опыт создания узбекских многоязычных словарей, разговорников, аудио- и видеоприложений толковых словарей национально-культурных слов.

Ключевые слова: подходы к обучению узбекскому языку, преподавание узбекского языка иностранцам, мультимедийные продукты, электронный учебник, многоязычные словари, разговорники, национально-культурные слова, толковый словарь, уровни А1 и А2, лексический минимум, грамматический минимум, аудиоматериалы, видеоматериалы.

FROM THE EXPERIENCE OF CREATING MULTIMEDIA PRODUCTS IN UZBEK LANGUAGE FOR FOREIGNERS

*Madjidova Rano Urishevna,
Professor of Uzbek State University of World Languages, Doctor of Philological Sciences*

*Muxitdinova Khadicha Sobirovna,
Professor of the Uzbek State University of World Languages, Doctor of Pedagogical
Sciences*

Abstract.. The article describes the development of a set of modern multimedia products in the field of intensive teaching of Uzbek to foreigners, including the establishment of lexical and grammatical minimum of Uzbek for A1-A2 levels, Uzbek multilingual dictionaries, speakers, audio and video applications of dictionaries of national and cultural words.

Keywords: Uzbek language teaching approaches, teaching Uzbek to foreigners, multimedia products, electronic textbooks, multilingual dictionaries, speakers, national-cultural words,

glossary, A1 and A2 levels, lexical minimum, grammatical minimum, audio materials, video materials.

Кириш. Юртимизда кейинги йилларда янги Ўзбекистонни яратиш йўлида ўтказилаётган туб ислохотлар, жаҳондаги кўплаб мамлакатлар билан иқтисодий, ижтимоий, маданий, илм-фан ва таълим соҳасида кенг алоқаларнинг йўлга қўйилиши юртимизга ва ўзбек тили ўрганишга қизиқиш ва интилишнинг ортишига сабаб бўлди. Хусусан, Ўзбекистон Президенти томонидан 2019 йил 2 октябрда қабул қилинган “Ўзбек тилининг давлат тили сифатида нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ 5850-сонли Фармони ўзбек тили нуфузининг ортишига ва янада раванг топишига кенг уфқларни очди. Бугунги кунда ўзбек тили 60 дан ортиқ мамлакатларнинг етакчи университетларида ўқитилмоқда, кўплаб хорижликлар ўзбек тилини ўрганиш истагини билдирмоқдалар. Бу хорижликларга ўзбек тили интенсив ўргатиш бўйича замонавий дарсликлар, мультимедиа маҳсулотлари, луғатлар, сўзлашгичлар яратишни долзарб масала қилиб қўйди. Айнан шу йўналишдаги дастлабки қадамлардан бири Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети профессор-ўқитувчилари томонидан инновацион амалий лойиҳа доирасида ишланаётган “Хорижий тилларда сўзлашувчилар учун ўзбек тилини интенсив ўргатиш мультимедиа маҳсулотлари мажмуаси бўлиб, мажмуа электрон дарслик, кўп тилли луғатлар, сўзлашгичлар ва ўзбек тилининг миллий-маданий сўзлари глоссарийси, аудио ва видеоматериаллар комплексида иборат. Электрон дарслик тил ўрганишнинг А1 ва А2 даражаларини қамраб олган бўлиб, хорижий тилларда сўзлашувчиларга ўзбек тилини босқичма-босқич ўргатиб боришга қаратилган.

Маълумки, тил таълимида икки хил ёндашув – тилни она тили сифатида ўқитиш ва тилни иккинчи тил сифатида ўқитиш бир-биридан фарқланади. Айни вақтда тилни иккинчи тил сифатида ўқитишнинг ўзи ҳам тилни тил муҳитида ўқитиш (республикамизда яшовчи турли миллатлар вакилларига ўзбек тилини давлат тили сифатида ўқитиш) ҳамда тил муҳити мавжуд бўлмаган ҳолатда ўқитиш (хорижий мамлакатларда ўзбек тилини ўқитиш) йўналишларига бўлинади. Ҳар бир йўналишнинг ўзига хос тамойиллари мавжуд бўлиб, улар умумий ва хусусий мақсадлардан келиб чиқади, бунда таълим мазмуни ва методлари ҳам шунга мос ҳолда танланади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review).

Умумий мақсадларда тилни кўпроқ сўзлашув – мулоқот юритиш нуктаи назаридан ўрганиш кўзда тутилади ва таълим олувчиларни ўрганилаётган тил соҳибларининг турмуш тарзи, улар яшаётган юрт урф-одатлари, маданияти билан ҳам танишишга йўналтирилади. Хусусий мақсадлар – тилни махсус соҳавий йўналишларда ўрганиш бўлиб, тилни кенг, академик даражага етказиб ўрганишни тақозо этади.

Хусусий мақсадларга ўтиш йўли, аввало, умумий мақсадлардан бошланади. Муайян тил кўникмаларини шакллантиришда ижтимоий-маданий йўналишлардаги аутентик материаллар билан ишлаш орқали тил соҳибларининг турмуш тарзи, маданияти, моддий ва маънавий қадриятлари, диди, қизиқишлари ва бошқа миллий хусусиятлари билан таништириб бориш шу халқ вакиллари билан бевосита мулоқот юритишда ва халқларни бир-бирига яқинлаштиришда мустаҳкам кўприк вазифасини ўташга хизмат қилади.

Чет тилларини ўқитишда ҳар бир машғулот, дарс маданиятлараро чорраҳа, маданиятлараро мулоқот тажрибасидир, чунки бунда ҳар бир сўз ўзга олам ва ўзга маданиятни акс эттиради: ҳар бир сўзнинг ортида миллий онг билан йўғрилган олам ҳақидаги тушунчалар ётади [1, с. 99]. Бугунги кунда чет тилини ўқитишда тили ўрганилаётган мамлакат маданияти, тарихи, ижтимоий-маданий анъаналарини тил соҳибларининг миллий дунёвий қарашлари билан узвий боғлиқликда ўрганиш тил таълими методикасида умумэтироф қилинган. Э. Сепир қайд этганидек, «Тил

маданиятдан ташқарида амал қилмайдиган, авлоддан авлодга мерос бўлиб ўтадиган, турмуш тарзимизни акс эттирувчи ижтимоий жамланган амалий кўникмалар, қарашлар йиғиндисидир» [2, с.185].

Бошқа сўзлар билан айтганда, чет тилини ўрганишда унинг белгилар тизимини ўрганиш билангина чегараланиб қолиши мумкин эмас, чунки тил ўрганилаётган мамлакат маданияти, тарихи, миллий реалиялари ҳақидаги маълумотларни ташувчи восита ҳамдир. «Инсонларни чет тилини тушунишгагина эмас, шу тилда мулоқот юритишга ўргатиш мураккаб вазифа, унинг мураккаблиги яна шунда ҳамки, бу – бу фикрни оддийгина тилга кўчиришдан иборат эмас. тилни самарали эгаллаш: мулоқот шароити ва маданияти, нутқ этикет қоидалари, билимларни новербал шакллар воситасида (мимика, жестлар) ифодалаш, кенг миқёсли фонли билимларнинг мавжудлиги каби қатор омиллар билан ҳам шартланади» [3, с.101].

Тилларни ўргатиш тажрибаси ўзбек тилини хорижликларга айнан шу йўналишда ўргатиш, мақсадга мувофиқ бўлиб, хусусан, хорижликларга ўзбек тили ўргатишнинг бошланғич А1 даражасида - нутқ товушларини тўғри талаффуз қилиш кўникмаларини шакллантириш жараёнида ўзбек халқининг умумистеъмолидаги энг фаол сўзлар билан бир қаторда ўзбек тилидаги жой номлари ва миллий-маданий сўзлар билан ҳам таништириб бориш самарали натижаларни қўлга киритиш имконини беришини кўрсатди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Албатта, бошланғич даражада ўзбек тилидаги нутқ товушларининг талаффузи, сўзларда урғунинг қўйилиши, сўз ясаш, сўз бирикмалари ва гап тузиш устида ҳам ишлаб борилади. Бироқ, бунда, энг асосийси, талабаларнинг ўрганган сўзларини нутқда, ўзаро диалоглар тузишда, гап тузишда эркин қўллай олишларига эришиш керак бўлади, албатта. Шу боис, бу ўринда лексик минимумни аниқлаш ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, хусусан, хорижликларга ўзбек тилини ўргатишнинг бошланғич А1 даражаси учун лексик минимумни ажратишда куйидагилар эътиборга олиниши мақсадга мувофиқ:

- хорижликларга ўзбек тили кўп ҳолларда андрогогик таълим эканлиги эътиборга олиниши ва тақдим қилинадиган лексика ҳам андрогогик бўлишини таъминлаш;
- танишишда, ўзаро алоқа ўрнатишда ишлатиладиган сўзлар қатлами иш, ўқиш, ижтимоий алоқаларда кенг қўлландиган сўз ва иборалардан иборат бўлишига эътибор қаратиш;
- айнан хорижликларни қизиқтирадиган сўзлар қатлами, масалан, миллий маданий реалиялар, уларнинг қисқа изоҳи билан таништиришга алоҳида ўрин ажратиш;
- сайёҳлик учун зарур бўладиган нутқ этикетларига (мурожаат шакллари, турли вазиятларда керак нарса, шахс, жой ҳақида маълумотларни сўраб билиш) кенг бериш;
- ижтимоий муҳитда ва расмий учрашувларда вазиятларга мос мулоқот юритиш иборалари билан таништириш;
- иш, соҳавий фаолиятда касбий-соҳавий мулоқот юритиш учун зарур бўладиган сўз ва иборалар билан таништириш.

Лексик минимум ҳар бир даража учун алоҳида тузилиши ва борган сари кенг миқёсда қамраб олиши керак бўлади. Лексик минимумни беришда иллюстратив материаллардан фойдаланишнинг ўрни ниҳоятда катта бўлиб, бунга видеоматериаллар, сураглар, миллий кийимлар, миллий кўшиқлар каби кўп омиллар қиради.

Албатта, грамматик қоидаларсиз тўғри нутқ тузиб бўлмайди. Шунинг учун ўзбек тилини хорижликларга ўргатишда грамматик минимумни ҳам ажратиш олиш керак бўлади. Айнан бошланғич даража учун грамматик минимумни белгилашда ўзбек тилининг агглютинатив тузилишидан келиб чиқадиган аффиксларнинг кетма-кет қўшилиши билан боғлиқ мураккабликларни бироз четлаб ўтиш ва, имкон борича, аввал қўшимчалар кам ишлатиладиган сўз шаклларида фойдаланишга эътибор қаратиш

мақсадга мувофиқ. Чунончи, А1.1. даражада фақат отли бирикмалар иштирок этган жумлаларни, А1.2. даражадан бошлаб таркибида 3-4тадан қўшимчалар иштирок этадиган сўзларни нутқ жараёнига (масалан, феълли бирикмаларни) киритиб бориш хорижий тилларда сўзлашувчиларни ўзбек тилида гапириш кўникмасини тезроқ шакллантириш имконини беради. Дарслик структурасида зарур ўринларда ўзбек тили грамматикасининг асосий қоидалари ҳақида тил ўрганувчининг ўз тилида қисқа шахлар бериб борилиши режалаштирилган.

Мажмуа таркибидаги кўп тилли луғатлар ва сўзлашгичларнинг аудио-видео иловалари ҳам тақдим этилади, айни вақтда электрон дарслик таркибида мавзуга оид матнлар таркибига гиперҳавола тарзида ҳам киритилган. Хусусан, турли нутқий вазиятларга мос диалог ва полилоглардан иборат аутентик материалларни тинглаш тил ўрганувчиларга ўзбек тили нутқ товушларини тўғри талаффуз қилиш, жонли сўзлашув ҳолатида жумлалар нутқ тезлиги ва оҳангини аслиятда эшитиш орқали ўзбек тили орфоэпик меъёрларини тўғри ўзлаштиришга, видео материаллар воситасида эса ўзбек халқининг турмуш тарзини – урф-одатларини, миллий-маданий хусусиятларини ҳам ўрганиб боришга, турли ҳаётий вазиятларда мулоқот юритиш маданиятини ўрганишга ёрдам беради.

Дарсликда тил ўрганувчиларнинг ўз тилида ўзбек халқининг турмуш тарзига оид қисқа қисқа маълумотлар ҳам бериб борилиши кўзда тутилган.

Хулоса ва тақлифлар (Conclusion/Recommend). Ушбу маълумотлар ўзбек тили топонимлари ва миллий-маданий сўзларининг изоҳли луғати ўзбек халқининг ижтимоий-маданий ҳаёти, миллий-маданий қадриятлари, юртимизнинг жуғрофий жойлашуви, тарихий обидалари билан ҳам яқиндан танишишга кўмак беради. Демак, ўзбек тилини интенсив ўргатиш бўйича яратилаётган мазкур мультимедиа мажмуаси хорижликларга ўзбек тилини ўргатишга, балки мамлакатшуносликка оид билимларни оширишга ҳам кенг имкониятлар яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeiini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF 5850-sonli Farmoni. 2019-yil 2-oktyabr.
2. Чет тилларни ўрганишнинг Умумевропа компетенциялари: билим, таълим, баҳолаш. – М.: МГЛУ (рус тилидаги версияси), 2003. – 256 б.
3. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. – М.: Прогресс, Универс, 1993. – 656 с.
4. Чертовских О.О. Межкультурная коммуникация как методологическая основа построения учебного процесса в университетах Великобритании и Российской Федерации: Дисс. ...канд. пед. наук. – М., 2003. – 172 с.